

Andrzej Żurowski

Szekspirowskie role Modrzejewskiej/Modjeskiej

Słupskie Prace Filologiczne. Seria Filologia Polska 6, 109-117

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Andrzej Żurowski

Akademia Pomorska
Słupsk

SZEKSPIROWSKIE ROLE MODRZEJEWSKIEJ/MODJESKIEJ*

Zestawienie prezentuje role w układzie chronologicznym. Każda pozycja zawiera następujące elementy: postać sceniczna, tytuł sztuki, miejsce i data prapremiery oraz ważniejsze wznowienia kreacji, anglojęzyczna prapremiera, polska prapremiera (jeżeli rola uprzednio grana była po angielsku), ostatni występ w języku polskim oraz ostatni w języku angielskim, liczba lat utrzymywania roli w repertuarze, ewentualne uwagi dodatkowe.

Skróty:

- pol. – ostatni występ w języku polskim, jeżeli później rola była jeszcze grana po angielsku
- (pol.) – pierwszy występ w języku polskim, jeżeli prapremiera roli odbyła się po angielsku
- ang. – ostatni występ w języku angielskim, jeżeli później rola była jeszcze grana po polsku
- (ang.) – pierwszy występ w języku angielskim, jeżeli prapremiera roli odbyła się po polsku

Ponieważ Modrzejewska grała w Anglii wyłącznie, a w Ameryce niemal wyłącznie po angielsku, przy tamtejszych występach – jeżeli przynajmniej fragment roli nie był grany po polsku – język nie jest oznaczony. Język ostatniego występu w danej roli nie jest oznaczony, ponieważ jednoznacznie określa to miasto, w którym spektakl grano.

PORCJA *Kupiec wenecki* Kraków 13 XII 1866

Poznań 25 VII 1867

Warszawa, Teatr Letni 10 VI 1874, (Teatr Wielki 2 XI 1874)

ostatni występ pol.: Warszawa, Teatr Wielki 15 X 1875

* Niniejszy tekst przewidywany jest jako aneks w monografii *Szekspirowska gwiazda dwóch kontynentów. Helena Modrzejewska/Madame Modjeska*, nad którą autor obecnie pracuje. Wydawnictwo słowo/obraz terytoria planuje publikację na rok 2009 – w stulecie śmierci artystki.

Pittsburgh, Grand Opera House (ang.) 30 IX 1889
New York, Fifth Avenue Theatre 5 II 1894
ostatni występ: Orange, N.Y., Music Hall 3 V 1902
36 lat – w obydwu językach

HERO *Wiele hałasu o nic* Kraków 24 I 1867
jedyne występy – po polsku

OFELIA *Hamlet* Kraków 30 XI 1867
Poznań 18 VI 1868
Warszawa, Teatr Wielki 24 III 1871
Lwów 28 V 1871
Warszawa, Teatr Wielki 19 II 1874 (Maurice Neville gra Hamleta po ang.)
San Francisco, California Theatre (ang., IV5 po polsku) 25 VIII 1877
New York, Metropolitan Opera House 21 V 1888
Pittsburgh, Grand Opera House 1 (?) X 1889
Warszawa, Teatr Letni 22 II 1891
ostatnie występy pol.: Warszawa, Teatr Letni 13 III 1891
Lublin (IV5) 30 III 1891
ostatni występ: Chicago, Grand Opera House 13 XI 1897
30 lat – w obydwu językach

ANNA *Ryszard III* Kraków 28 III 1868
ostatni (trzeci) występ: Poznań 25 VI 1868
3 miesiące – po polsku

JULIA *Romeo i Julia* Poznań 11 VII 1868
Warszawa, Teatr Wielki 12 I 1870
Kraków 24 V 1870
Lwów 10 VII 1870
Warszawa, Teatr Wielki 6 V 1871
San Francisco, California Theatre (ang.) 29 VIII 1877
New York, Fifth Avenue Theatre (sc. balkonowa) 7 I 1878
Lwów 28 XI 1879
Warszawa, Teatr Wielki 9 XII 1879
Liverpool (Anglia), Royal Alexandra Theatre 4 IX 1880
Londyn, Court Theatre 25 III 1881
Birmingham (Anglia), Theatre Royal 10 X 1881
ostatni występ pol.: Warszawa, Teatr Wielki 15 II 1882
Boston, Globe Theatre 16 X 1882
New York, Booth's Theatre 30 IV 1883
Cincinnati, Music Hall 23 IV 1884
ostatni występ: Washington, National Theatre 21 IV 1888
20 lat – w obydwu językach

KORDELIA *Król Lear* Kraków 9 I 1869

ostatni (drugi) występ: Kraków 10 I 1869

2 dni – po polsku

DESDEMONA *Otello* Kraków 27 II 1869

Warszawa, Teatr Wielki 7 XI 1873

Warszawa, Teatr Wielki 17 II 1874 (M. Neville gra Otella po angielsku;
pierwsze Modrzejewskiej zetknięcie się na scenie z angielszczyzną)

ostatni występ pol.: Warszawa, Teatr Wielki 17 XII 1875

Cincinnati, Music Hall (ang.) 25 IV 1884

ostatni występ: Cincinnati, Music Hall 26 IV 1884

15 lat – w obydwu językach

BEATRYCZE *Wiele hałasu o nic* Warszawa, Teatr Wielki 1 V 1876

Lwów 28 VI 1876

Chicago, Opera House (ang.) 11 XI 1887

Toronto (Kanada) 17 I 1888

New York, Broadway Theatre 19 X 1889

Poznań 25 X 1890

Lwów 29 XI 1890

Praga, Národní Divadlo (gra po pol. z zespołem grającym po czesku, 2 x)
17 IV 1891

Kraków 26 V 1891

New York, Union Square Theatre 15 I 1892

ostatni występ ang.: New York, Garden Theatre 5 XI 1892

Lwów 3 XI 1894

Kraków 31 I 1903

Poznań 19 II 1903

ostatni występ: Kraków 16 IV 1903

27 lat – w obydwu językach

KLEOPATRA *Antoniusz i Kleopatra* Warszawa, Teatr Wielki 14 I 1880

ostatni występ pol.: Warszawa, Teatr Wielki 21 I 1880

San Francisco, Baldwin's Theatre (ang.) 20 IX 1898

ostatni występ: Chicago, Grand Opera House 22 X 1898

18 lat – w obydwu językach

ROZALINDA *Jak wam się podoba* Boston, Globe Theatre 19 X 1882

New York, Star Theatre 27 II 1884

Kraków (pol.) 13 XII 1884

Leicester (Anglia), Royal Opera House 8 IV 1885

San Francisco, Baldwin's Theatre 27 VII 1886

New York, Fourteenth Street Theatre 31 I 1888

Los Angeles, Grand Opera House 25 (?) II 1889
New York, Union Square Theatre 11 I 1892
Lwów 15 XI 1894
ostatni występ pol.: Kraków 8 XII 1894
New York, Fifth Avenue Theatre 19 III 1898
ostatni występ: San Francisco, Baldwin's Theatre 15 IX 1898
16 lat – w obydwu językach

VIOLA *Wieczór Trzech Króli* Washington, National Theatre 9 XII 1882
New York, Star Theatr 23 II 1884
Toronto (Kanada) 29 (?) V 1884
Kraków (pol.) 21 XII 1884
Warszawa, Teatr Wielki 1 II 1885
Boston, Globe Theatre 6 III 1886
New York, Union Square Theatre 4 XI 1886
Chicago, Opera House 9 XI 1887
ostatni występ ang.: Omaha 27 VIII 1889
Kraków 14 VI 1895
ostatni występ: Lwów 14 VII 1895
13 lat – w obydwu językach

IMOGENA *Cymbelin* Chicago, Opera House 3 IX 1883
New York, Fourteenth Street Theatre 4 II 1888
San Francisco, Baldwin's Theatre 28 I 1889
ostatni występ: New York, Garden Theatre 5 XI 1892
9 lat – po angielsku

JULIA *Dwaj panowie z Werony* Boston, Globe Theatre 11 III 1886
Toronto (Kanada) 10 IV 1886
ostatni występ: 5 IV 1886
1 miesiąc – po angielsku

IZABELLA *Miarka za miarkę* Danver, Tabor Grand Opera House 7 X 1887
New York, Union Square Theatre 14 I 1892
New York, Garrick's Theatre 7 X 1895
New York, Fifth Avenue Theatre 18 II 1898
ostatnie występy ang.: Boston (między 1 a 12) III 1898
New York, Fifth Avenue Theatre (jedna scena; z Vincentio?) 26 III 1898
Lwów 13 XI 1902
ostatni występ: Lwów 15 XI 1902
15 lat – w obydwu językach

LADY MAKBET *Makbet* Pittsburgh 5 IX 1889
New York, Broadway Theatre 18 XI 1889

Lwów (pol.) 19 XI 1890
Warszawa, Teatr Letni 25 II 1891
Lublin (I5, I7, II2, V1) 23 III 1891
Łódź, Teatr Thalia 25 III 1891
Praga, Národní Divadlo (gra po pol. z zespołem grającym po czesku, 2x) 21
IV 1891
Kraków 23 V 1891
Milkwaukee 7 I 1893
Lwów 9 XI 1894
Kraków 13 XII 1894
Poznań 19 I 1895
Kraków 11 VI 1895
Lwów 2 VII 1895
New York, Fifth Avenue Theatre 14 II 1898
San Francisco, Baldwin's Theatre 17 IX 1898
Lwów 4 XII 1902
Kraków 10 I 1903
Poznań 21 II 1903
ostatni występ pol.: Kraków 19 IV 1903
New York, Metropolita Opera House (I5 ?, II2 ?, V1) 2 V 1905
ostatni występ: Los Angeles II/III 1907
18 lat – w obydwu językach

KATARZYNA *Henryk VIII* New York, Garden Theatre 10 X 1892
ostatni występ: Orange, N. Y., Music Hall 30 IX 1901
9 lat – po angielsku

KONSTANCJA *Król Jan* Syracuse 17 X 1900
ostatni występ: między XII 1900 (miejsowość nieustalona) a, co bardziej
prawdopodobne, pocz. V 1901 w Milwaukee
2-6 miesięcy – po angielsku

HERMIONA *Opowieść zimowa* Los Angeles, Mason Opera House 6 III 1905
prawdopodobnie jedyny występ, po angielsku, zarazem... ostatnia premiera
w życiu.

* * *

Kreowała 18 bohaterek szekspirowskich. W tym:
w obydwu językach – 10: Porcja, Ofelia, Julia (*Romeo i Julia*), Desdemona, Be-
atrycze, Kleopatra, Rozalinda, Wiola, Izabela, Lady Makbet,
jedynie po polsku – 3: Hero, Anna, Kordelia,

jedynie po angielsku – 5: Imogena, Julia (*Dwaj panowie z Werony*), Katarzyna, Konstancja, Hermiona.

Zaledwie raz wystąpiła jako: Hero, Hermiona.

Najdłużej grała Porcję – przez 36 lat.

Bohaterki szekspirowskie grała w Polsce (1866-1903), Stanach Zjednoczonych (1877-1905), Wielkiej Brytanii (Anglia, Szkocja, Irlandia, 1880-1885), Kanadzie (1884-1888) i w Czechach (1891).

Jako szekspirystka występowała od 13 XII 1866 do 12 I 1909 – przez ponad 42 lata.

Bibliografia

- a. „Kłosy” 1873, t. XVII, nr 437.
Aktorka i hrabina. „Daily Alta California” 1876, 15 X (tłum. Antoni Dębnicki. W: J. Szczublewski, *Żywot...*, s. 207)
Arnold W.T. „Manchester Guardian” 1881, 19 XI (tłum. A. Dębnicki. W: J. Szczublewski, *Aktorka...*, s. 471)
B. [Władysław Bogusławski]. „Kurier Warszawski” 1873, nr 243
„Birmingham Daily Mail” 1881, 11 X (tłum. A. Dębnicki. W: E. Orna, *Heleny...*, s. 539); 1885, 15 IV (tłum. A. Dębnicki. W: J. Szczublewski, *Żywot...*, s. 434); 1885, 16 IV (tłum. A. Dębnicki. W: E. Orna, *Heleny...*, s. 540); 1885, 14 X (tłum. A. Dębnicki. W: E. Orna, *Heleny...*, s. 534)
„Birmingham Daily Post” 1881, 10 X (tłum. A. Dębnicki. W: E. Orna, *Heleny...*, s. 533)
Bogusławski Władysław, *Sily i środki naszej sceny*, opr. Henryka Secomska. Warszawa 1961
Braun Kazimierz, *Helena. Rzecz o Modrzejewskiej*. Toronto 1993
Chomiński Michał, *Notaty*, zbiory Instytutu Sztuki PAN w Warszawie, rkps (73)
Coleman Marion Moore, *Fair Rosalind: The American Career of Helena Modjeska*. Cheshire-Connecticut 1969
Cook Dutton. „The World” 1880, XII (tłum. T. Terlecki, *Pani Helena...*, s. 252-253)
„Czas” 1867, nr 22, 278, 280; 1868, nr 75; 1869, nr 8, 49; 1870, nr 120, dodatek; 1871, nr 149; 1872, nr 289
„Daily Evening Bulletin”. San Francisco, 1877, 31 VIII
„The Dramatic Notes” 1880, XII (tłum. T. Terlecki, *Pani Helena...*, s. 253)
„Dziennik Poznański” 1867, nr 171; 1868, nr 159
„Dziennik Warszawski” 1871, nr 95; 1872, 5 XI
Estreicher Karol, *Teatra w Polsce*, t. II. Kraków 1876
F.H.L. [Lewestam], *Hamlet – benefis pani Heleny Modrzejewskiej*. „Kłosy” 1871, t. XII, nr 300, 301
F.H.L. [Lewestam], *Hamlet, tragedia Szekspira, prelekcja publiczna wygłoszona 27 lutego 1871*. „Kłosy” 1871, t. XII, s. 201-203
F.H.L. [Fryderyk Henryk Lewestam]. „Kłosy” 1870, t. X
F.H.L. [Lewestam]. „Kłosy” 1871, t. XII, nr 307
„Gazeta Narodowa” 1871, nr 181, 197
„Gazeta Polska” 1879, nr 276; 1880, nr 10; 1881, nr 158
„Gazeta Warszawska” 1876, nr 102, 103; 1879, 30 VII

- „Glasgow Evening Citizen” 1885, 12 V (tłum. A. Dębnicki. W: J. Szczublewski, *Żywoć...*, s. 436); 13 V (tłum. A. Dębnicki. W: E. Orna, *Heleny...*, s. 536)
- Got Jerzy, *Modrzejewska w świetle swojej korespondencji*. W: *Korespondencja Heleny Modrzejewskiej...*, t. I
- Got Jerzy, Szczublewski Józef, *Helena Modrzejewska. Almanachy poświęcone najwybitniejszym artystom sceny polskiej*, red. S. Dąbrowski, t. I, [tłum. z angielskiego A. Dębnicki]. Warszawa 1958
- Grzymała-Siedlecki Adam, *Świat aktorski moich czasów*. Warszawa 1957
- Hahn Wiktor, *Shakespeare w Polsce. Bibliografia*. Wrocław 1958
- Hamlet* [w przekładzie Krystyna Ostrowskiego z odręcznymi notatkami reżyserskimi Jana Chęcińskiego. Egzemplarz prapremiery warszawskiej], Biblioteka Instytutu Sztuki PAN w Warszawie, sygn. II 37361
- Helena Modrzejewska na scenie krakowskiej 1865-1869*, wstęp i objaśnienia Jerzy Got. Kraków 1956
- Helsztyński Stanisław, *Szekspir w Polsce*. W: Wiliam Szekspir, *Dzieła dramatyczne*, t. VI. Warszawa 1964
- H.St. [Henryk Struve]. „Kłosy” 1876, nr 567
- „The Illustrated London News” 1880, 12 VI
- „Illustrated Sporting and Dramatic News” 1881, 2 IV (tłum. A. Dębnicki. W: J. Szczublewski, *Żywoć...*, s. 334)
- J. „Kurier Codzienny” 1876, nr 97
- (J.T.) „Gazeta Narodowa” 1872, nr 161; 1879, nr 277
- J.T. „Gazeta Narodowa” 1872, nr 170
- Kaszewski Kazimierz, *Przegląd teatralny*. „Kłosy” 1880, nr 760
- Kaszewski Kazimierz. „Tygodnik Ilustrowany” 1876, nr 19
- Kenig Józef. „Gazeta Warszawska” 1871, nr 86, 87, 88, 91, 92, 93
- Komorowski Jarosław, *Polska Ofelia*. W: *Od Shakespeare’a do Szekspira*, red. Jan Ciechowicz, Zbigniew Majchrowski. Gdańsk 1993
- Korespondencja Heleny Modrzejewskiej i Karola Chłapowskiego*, wybór i opr. Jerzy Got, Józef Szczublewski, [tłum. Hanna Szymańska (z francuskiego), Antoni Dębnicki (z angielskiego)], t. I, II. Warszawa 1965
- Korespondencja Karola Estreichera z Marią i Felicjanem Faleńskimi (1867-1903)*, z autografu wydała i komentarzem opatrzyła Jadwiga Rudnicka. Wrocław 1957
- Kosiński Dariusz, *Sztuka aktorska w polskim piśmiennictwie teatralnym XIX wieku*. Kraków 2003
- Kotarbiński Józef, *Aktorzy i aktorki*. Warszawa 1924
- Kotarbiński Józef K., *Teatr [przegląd sezonu 1873/74]*. W: *Jana Jaworskiego Kalendarz Ilustrowany na rok 1875, który jest rokiem zwyczajnym mającym 365 dni*. Warszawa 1874 [Koźmian Stanisław]. „Czas” 1867, nr 43, 44
- Koźmian Stanisław, *Teatr. Wybór pism*, red. Jerzy Got, t. I, II. Kraków 1959
- „Kurier Codzienny” 1872, nr 243
- „Kurier Warszawski” 1871, nr 71, 101; 1882, nr 36, 56; 1883, 1 II
- „Liverpool Daily Post” 1885, 25, 26, 27 V (tłum. A. Dębnicki. W: E. Orna, *Heleny...*, s. 542, 536, 533), 27 V (tłum. A. Dębnicki. W: J. Szczublewski, *Żywoć...*, s. 438), 28 V (tłum. A. Dębnicki. W: E. Orna, *Heleny...*, s. 540).
- „Liverpool Mercury” 1880, 2 IX (tłum. A. Dębnicki. W: E. Orna, *Heleny...*, s. 533)
- Logan Olive, *Modjeska w Londynie*, „Philadelphia Times”. W: *Modjeska’s Scrapbook...*, X (tłum. A. Dębnicki. W: J. Szczublewski, *Żywoć...*, s. 321-323)
- Lubowski Edward. „Bluszcz” 1871, nr 14; 1873, nr 47

- Lubowski Edward. „Kłosy” 1877, 27 IX
- Lubowski Edward. *Trochę o Szekspirze z powodu* Wiele hałasu o nic. „Bluszcz” 1876, nr 19
- Lubowski Edward, *Występy p. Modrzejewskiej*. „Tygodnik Ilustrowany” 1880, I półr., s. 78, 92-93, 99-100
- „Manchester Evening News” 1881, 8, 10 XI (tłum. A. Dębnicki. W: E. Orna, *Heleny...*, s. 440-441)
- „Manchester Evening Post” 1881, 11 XI (tłum. A. Dębnicki. W: E. Orna, *Heleny...*, s. 534)
- Mieczkowski Jan, zdjęcie: *Modrzejewska jako Ofelia w Warszawie* (1871), zbiory Muzeum Teatralnego w Warszawie
- Modjeska’s Scrapbook, zbiory New York Public Library
- Modrzejewska Helena, *Aktor, prelekcja-studium*. W: *Album Heleny Modrzejewskiej*, Zakład Historii Teatru Instytutu Sztuki PAN, rkps 102 (Z tegoż *Albumu* szkic *Aktor* opubl. Józef Szczublewski, *Nieznany rękopis...*, s. 132-137)
- Modrzejewska Helena, *List do Henry W. Longfellowa* (18 VI [?] 1880), opubl. Franciszek Lyra. „Kwartalnik Neofilologiczny” 1972, z. 1
- Modrzejewska Helena, *[Listy] Do dyrektora Národního Divadla*. „Pamiętnik Teatralny” 1972, z. 2
- Modrzejewska Helena, *Wspomnienia i wrażenia*, przygotował do druku Aleksander Bolesław Cyps. Kraków 1929
- Modrzejewska Helena, *Wspomnienia i wrażenia*, tłum. Marian Promiński. Kraków 1957
- Nemo [Edward Lubowski]. „Biblioteka Warszawska” 1870, t. I, s. 289-293
- „The New York Herald” 1882, 16 XII (tłum. A. Dębnicki. W: J. Got, J. Szczublewski, *Helena Modrzejewska...*, s. 32)
- [Niewiarowski Aleksander]. „Dziennik Warszawski” 1871, nr 95
- Orna Elizabeth, *Heleny Modrzejewskiej w Anglii występy prowincjonalne*, tłum. Antoni Dębnicki. „Pamiętnik Teatralny” 1959, z. 4
- „Pall Mall Gazette” 1879, nr ?, wycinek w: *Modjeska’s Scrapbook...* (tłum. Antoni Dębnicki. W: J. Szczublewski, *Aktorka...*, s. 452-453)
- Payne Theodore, *Life on the Modjeska Ranch in the Gay Nineties*, Los Angeles 1962
- Pini-Suchodolska Jadwiga, *Dwa amerykańskie artykuły Heleny Modrzejewskiej*. „Pamiętnik Teatralny” 1956, z. 2
- „Przegląd Tygodniowy” 1873, nr 46
- Ryszkowski Władysław, *Gościnne występy Modrzejewskiej*. W: *Wspomnienia aktorów*, opr. Stanisław Dąbrowski i Ryszard Górski, t. II. Warszawa 1963
- Rzewuski Walery, zdjęcie: *Modrzejewska jako Ofelia w Krakowie* (1867), zbiory Muzeum Teatralnego w Warszawie
- S. [Alfred Szczepański]. „Kalina” 1867, nr 58
- Sala George Augustus. „Illustrated London News” 1880, 18 XII; 1881, 26 III (tłum. A. Dębnicki. W: J. Szczublewski, *Żywot...*, s. 327-328; 333-334)
- „Scotsman” 1881, 30 XI, 12 XII (tłum. A. Dębnicki. W: E. Orna, *Heleny...*, s. 536, 539-541)
- Sienkiewicz Henryk, *Korespondencja Litwosa z San Francisco*. W: *Listy z podróży do Ameryki*, t. II. Warszawa 1950 (pierwodruk: „Gazeta Polska” 1877, 12 X)
- Sienkiewicz Henryk, *List Litwosa, San Francisco, 9 września 1877*. W: *Listy z podróży do Ameryki*, t. II... (pierwodruk: „Kurier Codzienny” 1877, 10 i 11 X)
- Sienkiewicz Henryk, *Wystąpienie Pani Heleny Modrzejewskiej na scenie angielskiej w San Francisco, Cal., dnia 20 sierpnia 1877 r.* W: *Listy z podróży do Ameryki*, t. II... (pierwodruk: „Gazeta Polska” 1877, 17, 18 IX)
- Sivert Tadeusz, *Teatry warszawskie w latach 1865-1890*. W: *Dzieje teatru polskiego*, red. T. Sivert, t. III: *Teatr polski od 1863 roku do schyłku XIX wieku*. Warszawa 1982

- Skinner Cornelia Otis, *Family Circle*. Boston-Cambridge 1948
- Skinner Cornelia Otis, *Madame Modjeska*, tłum. Antoni Dębicki [rozdział z książki idem: *Family Circle...*]. „Pamiętnik Teatralny” 1959, z. 4
- Skinner Cornelia Otis, *Footlights and Spotlights. Recollections of my Life on the Stage*. Indianapolis 1923
- Solski Ludwik, *Wspomnienia, na podstawie rozmów spisał Alfred Woycicki*, t. I, II. Kraków 1955
- „The Stage” 1881, 9 XII (tłum. A. Dębicki. W: E. Orna, *Heleny...*, s. 541); 1885, maj (tłum. A. Dębicki. W: J. Szczublewski, *Żywot...*, s. 435)
- Stępień Halina, *Helena Modrzejewska i Aleksander Gierymski*. „Pamiętnik Teatralny” 1971, z. 2
- Szczublewski Józef, *Aktorka*. „Pamiętnik Teatralny” 1959, z. 4
- Szczublewski Józef, *Helena Modrzejewska*. Warszawa 1959
- Szczublewski Józef, *Nieznany rękopis Heleny Modrzejewskiej*. „Pamiętnik Teatralny” 1959, z. 4
- Szczublewski Józef, *O Modrzejewskiej. Najnowsze badania*. „Pamiętnik Teatralny” 1964, z. 4
- Szczublewski Józef, *Wielki i smutny teatr warszawski (1868-1880)*. Warszawa 1963
- Szczublewski Józef, *Żywot Modrzejewskiej*, [tłum. Antoni Dębicki (z angielskiego), Hanna Szamańska (z francuskiego)] wyd. II. Warszawa 1977
- Szujski Józef. „Przegląd Polski” 1866/67, t. III, s. 199-208
- Szymanowski Wacław. „Tygodnik Ilustrowany” 1871, I półr., nr 170
- Szymanowski Wacław. „Tygodnik Ilustrowany” 1873, t. 12, s. 247
- Świetlicka Halina, *Booth i Modjeska. Dzieje jednego tournée*. „Pamiętnik Teatralny” 1959, z. 4
- Terlecki Tymon, *Pani Helena. Opowieść biograficzna o Modrzejewskiej*. Londyn 1962
- Terry Ellen, *Historia mojego życia*, tłum. Maria Skibniewska. Warszawa 1989
- „The Theatre” 1881, V, VI, VII
- Towse J. Ranken, [*Wspomnienia o Modrzejewskiej*], tłum. A. Dębicki. „Pamiętnik Teatralny” 1959, z. 4
- Turski Stefan, *Gdy Melpomena rzemiennym dyszlem objeżdżała Polskę (Z pożółkłych kartek pamiętnika)*. W: *Wspomnienia aktorów...*
- V V, *Benefis p. Modrzejewskiej*. „Gazeta Polska” 1876, nr 97
- „Wiek” 1879, nr 172, 279; 1881, nr 158
- „Wieniec” 1872, 20 VIII
- Winter William. „Tribune” 1877, 24 XII
- Wysocka Stanisława, *Ze wspomnień o teatrze krakowskim*. W: *Wspomnienia aktorów...*
- Wypiański Stanisław, *The Tragicall Historie of Hamlet, Prince of Denmarke by William Shakespeare. Według tekstu polskiego Józefa Paszkowskiego, świeżo przeczytana i prze-myślana przez...* Kraków 1905
- „Yorkshire Post” 1880, 9 IX; 13 IX; 1881, 17 XII (tłum. A. Dębicki. W: E. Orna, *Heleny...*, s. 536, 534)
- Żelazowski Roman, *Pięćdziesiąt lat teatru polskiego (Moje pamiętniki)*. Lwów 1921
- Żurowski Andrzej, *Demon? błazen? cynik?, czyli Żywot sceniczny Ryszarda III Wiliama Szekspira w teatrze polskim*. Gdańsk 2000
- Żurowski Andrzej, *Szekspir w cieniu gwiazd*. Gdańsk 2001